Burgerschap 2026-2027

SBO De Bolder
Franeker

Datum: 17 november 2026

elan onderwijsgroep

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave **2**

1 Inleiding en schoolgegevens **3**
1.1 Inleiding 3

2 Onze kaders **4**
2.1 De wet Burgerschap 4
2.2 Definitieve nieuwe conceptkerndoelen 5
2.3 Wat biedt en leert Elan Onderwijsgroep haar leerlingen? 6

3 Onze school **8**
3.1 Kenmerken van onze school 8
3.2 Risico's voor onze leerlingen 11

4 Schoolvisie **12**
4.1 Visie op Burgerschap 12
4.2 Missie 12
4.3 Kernwaarden 13
4.4 Schooleigen doelen 14

5 Ons aanbod en onze aanpak **17**
5.1 Onze aanpak 17
5.2 Curriculum 17

6 Kwaliteitscultuur **31**
6.1 Cultuur en structuur 31
6.2 Professionalisering 31
6.3 Specialismen 31

7 Kwaliteitszorg **32**
7.1 Algemeen 32
7.2 Monitoring, toetsing en evaluaties 32
7.3 Publieke verantwoording 34
7.4 Slotwoord 34

8 Activiteitenoverzicht van de school **35**
8.1 Bijlage: Overzicht van extra activiteiten die we al doen en activiteiten die we de komende jaren willen gaan uitbouwen. 35

1 Inleiding en schoolgegevens

1.1 Inleiding

Dit beleidsstuk gaat over burgerschap. Gelet op de wet en de standaard OP0 (Inspectie van het Onderwijs, 2023) zijn we verplicht om actief burgerschap, sociale cohesie en sociale integratie op een doelgerichte en samenhangende wijze te bevorderen. In de kern gaat burgerschap om de bereidheid en het vermogen om deel uit te maken van de gemeenschap en daar een actieve bijdrage aan te leveren.

Binnen het onderwijs op de Bolder onderschrijven we de drie hoofddoelen van het onderwijs, geformuleerd door Biesta: **kwalificatie**, **socialisatie** en **persoonsvorming.** We

De doelen die we vaststellen voor burgerschap zijn eenvoudig te relateren aan de hoofddoelen en gebruiken we binnen onze school als onderlegger voor ons volledige onderwijs:

- **Kwalificatie en burgerschap:** Onze leerlingen moeten kennis en inzicht krijgen in onze samenleving en diversiteit daarin, de werking van onze democratische rechtsstaat en de eigen rol daarin.
- **Socialisatie en burgerschap:** we moeten onze leerlingen inwijden in een democratische cultuur en ze stimuleren tot een vreedzame en humane houding ten opzichte van de anderen en de "omgeving", de wereld om hen heen.
- **Persoonsvorming en burgerschap:** het is belangrijk om reflecteren op de eigen identiteit, om betekenis te geven om de wereld om je heen en de eigen rol daarin. En daarnaast: het is belangrijk om te bepalen hoe je je tot de ander en de wereld om je heen wilt verhouden.

Dit beleidsstuk sluit aan bij de wetgeving over burgerschap en de standaard OP0 (2023). Het richt zich primair op onze visie en onze doelen met betrekking tot burgerschap. We beschrijven hoe we op onze school tegen burgerschap aankijken en wat we willen bereiken. In dit beleidsstuk zijn de doelen uitgewerkt en weggezet in een leerplan.

Dit beleidsstuk biedt ons een gezamenlijk concept over wat burgerschap inhoudt en een raamwerk om concreet invulling te geven aan ons burgerschapsonderwijs.

Onze schoolgegevens:

Instellingscode	12DV
Schoolnaam	SBO De Bolder
Directeur	S. de Wit
Adres	IJsbaanweg 2
Postcode + Plaats	8801 ER Franeker
E-mailadres	debolder@elanowg.nl
Telefoonnummer	0517-392655
Website	www.sbo-debolder.nl

2 Onze kaders

2.1 De wet Burgerschap

In dit hoofdstuk beschrijven we de kaders van waaruit we tot doelen komen. Ons eerste kader is de wet en ons tweede kader is het kader van Elan.

In de wet staat het volgende:

Artikel 8, derde lid en lid 3a, van de Wet op het primair onderwijs is per 1 augustus 2021 (Geldend vanaf 01-08-24. Toekomstige wijzigingen mogelijk op 01-08-25):

3. Het onderwijs bevordert actief burgerschap en sociale cohesie op doelgerichte en samenhangende wijze, waarbij het onderwijs zich in ieder geval herkenbaar richt op:
a) Het bijbrengen van respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, zoals verankerd in de Grondwet, en de universeel geldende fundamentele rechten en vrijheden van de mens, en het handelen naar deze basiswaarden op school;
b) Het ontwikkelen van de sociale en maatschappelijke competenties die de leerling in staat stellen deel uit te maken van en bij te dragen aan de pluriforme democratische Nederlandse samenleving; en
c) Het bijbrengen van kennis over en respect voor verschillen in godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, afkomst, geslacht, handicap of seksuele gerichtheid alsmede de waarde dat gelijke gevallen gelijk behandeld worden.

3a. Het bevoegd gezag draagt zorg voor een schoolcultuur die in overeenstemming is met de waarden, bedoeld in het derde lid, onderdeel a, creëert een omgeving waarin leerlingen worden gestimuleerd actief te oefenen met de omgang met en het handelen naar deze waarden en draagt voorts zorg voor een omgeving waarin leerlingen en personeel zich veilig en geaccepteerd weten, ongeacht de in het derde lid, onder c, genoemde verschillen.

Inhoudelijk, pedagogisch en onderwijskundig betekent dit voor de Elan onderwijsgroep het volgende:

a. Inhoudelijk:

- Respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtstaat (Grondwet en UVRM) en het handelen naar deze basiswaarden op school.
- Het ontwikkelen van sociale en maatschappelijke competenties die de leerling in staat stelt deel uit te maken van en bij te dragen aan de pluriforme, democratische samenleving.
- Bijbrengen van kennis over en respect voor verschillen in godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, afkomst, geslacht, handicap of seksuele gerichtheid alsmede de waarde dat gelijke gevallen gelijk behandeld worden.

b. Pedagogisch:

Voorleven, oefenen, internaliseren en toevoegen

- Zorgdragen voor een schoolcultuur die in overeenstemming is met de basiswaarden.
- Creëren van een omgeving waarin leerlingen worden gestimuleerd actief te oefenen met de omgang met en het handelen naar deze waarden.
- Zorgdragen voor een omgeving waarin leerlingen en personeel zich veilig en geaccepteerd weten, ongeacht de verschillen.

c. Onderwijskundig:

- De school werkt de visie op burgerschap uit in concrete leerdoelen.
- Logische opbouw in leerjaren.
- Aansluiten bij de leerbehoeften van leerlingen.
- In kaart brengen of de leerlingen de leerdoelen van het burgerschapsonderwijs bereiken.
- De kwaliteit van het burgerschapsonderwijs wordt gestuurd, geëvalueerd en bewaakt.

Een belangrijk aspect van de wettelijke burgerschapsopdracht is de bevordering van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat. De relevante basiswaarden voor het onderwijs zijn vastgelegd in het wettelijke kader. Het gaat om:

- Vrijheid van meningsuiting;
- Actieve bevordering van autonomie;
- Gelijkheid en gelijkwaardigheid;
- Afwijzen van discriminatie;
- Begrip voor anderen;
- Verdraagzaamheid en tolerantie;
- Afwijzen van onverdraagzaamheid;
- Verantwoordelijkheidsbesef.

2.2 Definitieve nieuwe conceptkerndoelen

We hanteren de **nieuwe definitieve conceptkerndoelen** vanuit de Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) die sinds juli 2025 zijn opgeleverd.

Domein: Democratische oefenplaats.

Kerndoel 19A: de school stimuleert sociale en maatschappelijke competenties van leerlingen.

Domein: Samenleven in een democratische rechtsstaat.

Kerndoel 20A: De leerling redeneert over het belang van basiswaarden van de democratische rechtsstaat.

- We leren de leerlingen dat vrijheid, gelijkheid en solidariteit niet alleen voor jezelf is, maar ook voor anderen.
- We leren leerlingen zich actief in te zetten om de vrijheid van anderen te beschermen en te bevorderen, zonder beperkingen.
- We leren leerlingen samen met anderen te werken, pleitbezorger te zijn voor gelijke kansen en disc te bestrijden.

Kerndoel 20B: De leerling verkent hoe die kan omgaan met diversiteit in de samenleving.

- We zorgen ervoor dat onze leerlingen hun persoonlijkheid, interesses en talenten goed kennen en beschrijven.
- We leren leerlingen dat iedereen uniek is, dat we allemaal gelijk zijn, ongeacht waar we vandaan k en hoe we eruit zien.
- We leren leerlingen vriendelijk en respectvol richting anderen te zijn ongeacht hun achtergrond, cultuur of uiterlijk.
- We zorgen ervoor dat onze leerlingen voldoende kennis hebben over verschillende culturen.

Domein: Vormgeven aan democratische en maatschappelijke betrokkenheid.

Kerndoel 21A: De leerling verkent mogelijkheden om democratisch te handelen.

- De leerlingen weten wie in onze samenleving beslissingen neemt en op welke manier je daar invloed op kunt hebben (bijv. stemmen).
- De leerlingen leren op een respectvolle manier actief deel te nemen aan gesprekken over leidersch

Kerndoel 21B: De leerling verkent mogelijkheden om bij te dragen aan de samenleving.

- De leerlingen hebben voldoende kennis over taken, rollen, rechten en plichten van burgers in de sa
- De leerlingen hebben kennis en interesse in thema's zoals bijvoorbeeld duurzaamheid, milieu en globalisering om een betere wereld mogelijk te maken.
- De leerlingen leren verantwoorde keuzes te maken, moedigen anderen aan om ook duurzame keuzes te maken en dragen door middel van verschillende activiteiten bij aan een duurzame wereld/ verbeteren van de levensstijl.
- De leerlingen zijn nieuwsgierig en actief betrokken bij initiatieven die de planeet helpen te beschermen.

2.3 Wat biedt en leert Elan Onderwijsgroep haar leerlingen?

Elan Onderwijsgroep is een lerende, open en betrokken organisatie waar ambitie, werkplezier en vertrouwen vanzelfsprekend is.

Elan Onderwijsgroep staat voor goed, ambitieus, innovatief en inspirerend onderwijs. Dit bieden wij in een leeromgeving waarin leerlingen, personeelsleden en ouder(s)/verzorger(s) gelijke kansen krijgen, zich welkom voelen en gewaardeerd worden.
Elan Onderwijsgroep hanteert de kernwaarden van het openbaar onderwijs. Wij staan voor gelijkwaardigheid, vrijheid en ontmoeting. Deze waarden sluiten naadloos aan bij de basiswaarden van de democratische rechtstaat (gelijkheid, vrijheid en solidariteit).

Gelijkwaardigheid
Op een openbare en/of samenwerkingsschool is iedereen welkom. Hoeveel we ook van elkaar verschillen, iedereen heeft recht op een gelijke behandeling, een gelijke stem en gelijke kansen. Iedereen is evenveel waard.
Vrijheid
Op een openbare en/of samenwerkingsschool kun je jezelf zijn en je eigen stem laten horen. Je leert zelfstandig en kritisch denken. Je neemt verantwoordelijkheid en houdt rekening met de vrijheid van de ander.
Ontmoeting
Op een openbare/samenwerkingsschool leren we van elkaars verschillen. We zijn nieuwsgierig naar het verhaal van de ander. We dragen zorg voor elkaar en voor onze omgeving. Op school ontmoet je de hele wereld.

Wij willen dat onze leerlingen zich kunnen ontwikkelen tot zelfbewuste, verantwoordelijke en empathische wereldburgers. Hierbij hebben we aandacht voor individuele talenten en hechten we veel waarde aan de verbinding tussen school, leerling, ouder(s)/verzorger(s) en omgeving.

Vanuit onze visie op mens en maatschappij en de kernwaarden van het openbaar onderwijs wil Elan Onderwijsgroep invulling geven aan actief burgerschap. Elan Onderwijsgroep leert en biedt haar leerlingen:

- Een veilige omgeving waarin ze zichzelf kunnen zijn.
- We leren leerlingen zelfverantwoordelijk te zijn voor goed burgerschap en wat dit betekent voor hun leefwijze, oordelen, beslissingen en omgang met anderen.
- We willen onze leerlingen leren om steeds meer verantwoordelijkheid te nemen voor elkaar en voor hun omgeving. Zo vinden wij het van belang dat er oog is voor elkaar en maatschappelijke verschillen en dat scholen in samenwerking met externe partners in de leefgemeenschap activiteiten organiseren om solidariteit en gelijke kansen te bevorderen (gelijkwaardigheid).
- We willen onze leerlingen voldoende toerusten met kennis en vaardigheden die ze nodig hebben om te kunnen functioneren in het vervolgonderwijs en in een diverse en democratische samenleving.
- We brengen leerlingen kennis bij over verschillen in godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, afkomst, geslacht, handicap en seksuele gerichtheid. We leren hen dat zij hun eigen stem mogen laten horen en respect te hebben voor anderen (vrijheid).
- We bieden ook activiteiten en programma’s aan, waarbij leerlingen kennismaken met diversiteit in de wereld buiten de school en leefomgeving (ontmoeting).
- We brengen de leerlingen kennis bij over de basiswaarden en inrichting van de democratische rechtsstaat en de universeel geldende fundamentele rechten en vrijheden van de mens.
- We stimuleren leerlingen om actief te oefenen in de omgang met en handelen naar deze basiswaarden. Leerlingen leren mede hierdoor verantwoorde keuzes te maken.

3 Onze school

3.1 Kenmerken van onze school

De Bolder is een school voor speciaal basisonderwijs, maakt deel uit van de Elan Onderwijsgroep en biedt onderwijs aan leerlingen met lichte leer- en gedragsproblemen, al dan niet op basis van ontwikkelingsstoornissen.

Om gericht gestalte te geven aan burgerschapsonderwijs vinden wij het noodzakelijk om de ‘omgeving’ van de school in kaart te brengen. Immers, goed burgerschapsonderwijs sluit aan bij de leefwereld van de leerlingen, hun interesses, hun problemen en bij de risico’s die hiermee gepaard gaan.

Allereerst geven we een aantal kengetallen die van belang zijn voor ons burgerschapsonderwijs en vervolgens een korte typering van de leerlingen, de ouders en de omgeving van de school. En tot slot beschrijven we de mogelijke risico’s. Het laatste is van belang om de leerstof en de aanpak passend te maken.

Onze kengetallen

- Op de teldatum gingen er 98 jongens en 59 meisjes naar school. Het percentage jongens betreft bijna 50% meer dan het percentage meisjes.
- 41 van de 157 leerlingen heeft gescheiden ouders. Het betreft een percentage van 26,11%
- Intelligentiequotiënten

IQ totaal	**01-02-2025**
<60	0
60 - 70	10
70 - 80	35
80 - 90	29
90 - 100	23
100 - 110	3
>110	0
Disharmonisch IQ (P>V of V>P)	42
Onbekend	15

Diagnoses	**01-02-2025**
ADHD	2
ASS	13
TOS	6
Hechtingsstoornis	0
PTSS	0
Selectief Mutisme	0
Gilles de la Tourette	0
ODD	0
Angststoornis	0
Spraak-taal	1
Co - morbiditeit	0
Diabetes	1
Dyslexie	8
Totaal	31

- Inzet jeugdhulpverlening: 38%
- 31% van onze leerlingen leeft op/onder de armoedegrens. Sinds september 2025 zijn wij aangesloten bij het Jeugdeducatiefonds.

Onze leerlingen

- Onze leerlingen hebben over het algemeen genomen een beneden tot laaggemiddeld iq en hebben in het regulier onderwijs faalervaringen opgedaan, wat heeft geleid tot een negatief zelfbeeld en lage verwachtingen van henzelf en hun omgeving.
- Veel van onze leerlingen hebben beperkte sociale vaardigheden. Zij hebben moeite met sociaal gedrag, samenwerken, het herkennen van emoties, het omgaan met emoties en conflicten en moeite met zelfregulatie.
- Ook heeft een groot deel van onze leerlingen een beperkte taalvaardigheid en een beperkte woordenschat. Ze beschikken onvoldoende over de juiste taal om zich voldoende te kunnen uiten in zowel positieve als negatieve contexten.
- Door een zwakkere weerbaarheid en beïnvloedbaarheid zijn onze leerlingen vatbaarder voor groepsdruk of online risico's.
- Sommige leerlingen maken thuis armoede, onveiligheid of instabiliteit mee.
- Bij een groot aantal van onze leerlingen wordt hulpverlening ingezet.

Bovenstaande kenmerken leiden tot extra ondersteuningsbehoeften voor onze leerlingen op zowel cognitief als sociaal-emotioneel gebied.

Onze ouders

- Onze ouders zijn over het algemeen betrokken en willen het beste voor hun kind. Ze zijn vaakop zoek naar hulp en ondersteuningvoor hun kind, aangezien het reguliere onderwijs niet toereikend bleek en zij in die zin, net zoals hun kind, een faalervaring hebben opgedaan.
- Sommige ouders hebben zelfmoeite met lezen, schrijven of communiceren, wat invloed kan hebben op hun betrokkenheid. Als school zullen we extra ons best moeten doen om hier alert op te zijn willen we alle ouders bereiken.
- Over het algemeen hebben onze ouders behoefte aanduidelijke communicatie,laagdrempelig contact envertrouwen in de school.
- In enkele gevallen spelen ooksociale of financiële problematiek binnen het gezin, wat van invloed kan zijn op de thuissituatie.

Onze omgeving

- De Bolder ligt aan de rondweg van Franeker en is goed bereikbaar voor ouders, taxi’s, auto’s en op de fiets.
- De Bolder heeft een streekfunctie in deNoordwesthoek van Friesland en dit betekent dat leerlingen uit een vrij groot gebied naar de school komen. Dit zorgt voordiversiteit in achtergrond, maar kan ook uitdagingen opleveren in reistijd, contact met ouders en het organiseren van passende ondersteuning.
- Naast de Bolder zijn ook kinderopvang, regulier basisonderwijs en voortgezet onderwijs op het terrein gehuisvest.
- In het gebouw van de Bolder zijn het ZML-onderwijs en gespecialiseerde groepen gehuisvest waarbij de onderlinge samenwerking goed te noemen is.

3.2 Risico's voor onze leerlingen

Gelet op de kenmerken van de leerlingen, de ouders en de omgeving zien wij de volgende risico's voor de ontwikkeling van burgerschap in de thuissituatie:

Voor de sociale ontwikkeling	• Onveilige thuissituatie. • Weinig sociale contacten in de buurt. • Problemen in de samenwerking met anderen. • Verminderde weerbaarheid tegen groepsdruk. • Blijvend negatief zelfbeeld. • Lage verwachtingen van zichzelf. • Kwetsbaarheid door gebrek aan eigenwaarde.
Risico's voor democratisch burgerschap	• Anti-democratische principes. • Grootste mond telt – recht van de sterkste. • Als gevolg van hun beperkte taalvaardigheid zijn begrippen als: democratie, respect, diversiteit en abstract moeilijk te begrijpen. Daardoor kunnen onze leerlingen: • Moeite hebben met het uitdrukken van hun mening of gevoel. • Niet altijd begrijpen wat hun rechten of verantwoordelijkheden zijn. • Minder goed deelnemen aan discussie of groepsbesluiten. • Kritisch nadenken over het handelen van autoriteiten • Betrokkenheid bij de politiek
Risico's voor participatief burgerschap	• Armoede • Betrokkenheid bij de samenleving
Risico's voor tolerantie	• Moeite met conflictoplossing
Risico's voor ontwikkeling identiteit	• Beperkt oog voor andere normen en waarden. • Beperkt oog voor culturele verschillen. • Weinig ruimte voor zelfontplooiing. • Strikte opvattingen over rolpatronen. • Seksuele weerbaarheid
Risico's voor algemene ontwikkeling	• Beperkte taalvaardigheid (Migratie, duurzaamheid en globalisering zijn vaak te abstract en complex voor sbo leerlingen. Het bespreken van deze thema's vereist een bepaald abstractieniveau en kritische denkvaardigheden die niet altijd aansluiten bij de ontwikkelingsfase van deze leerlingen). • Beperkte communicatieve vaardigheden: Moeite met het uitdrukken van gevoelens of het verwoorden van hun meningen, of om argumenten te geven waardoor ze zich minder snel in groepsgesprekken of debatten. • Laag opleidingsniveau. • Laaggeletterd. • Geen interesse in culturele ontwikkeling.
Risico's in relatie tot de basiswaarden	• Intolerantie.

4 Schoolvisie

4.1 Visie op Burgerschap

Het is de taak van onze school om leerlingen in de gelegenheid te stellen om burgerschapscompetenties te ontwikkelen en hen te laten ervaren dat deze competenties ertoe doen. Burgerschapsvorming kan namelijk niet alleen bestaan uit het aanbieden van kennis. Het gaat ook om houding en vaardigheden. Burgerschap is niet alleen een vak apart, maar is verweven in allerlei leergebieden en activiteiten. Op sbo De Bolder is aandacht voor de uitwerking van de wettelijke burgerschapsopdracht in het beleid, de organisatie van het burgerschapsonderwijs en de zorg voor het schoolklimaat.

Onze school dient dagelijks als oefenplaats om onze leerlingen te begeleiden bij het worden van betrokken, zelfverzekerde kritische wereldburgers die met een goede basis aan (zelf)kennis en vaardigheden en vanuit een positief zelfbeeld met een eigen moreel kompas de wereld tegemoet durven te treden om hun steentje hieraan bij te dragen.

4.2 Missie

De missie van de Bolder is duidelijk en mensgericht geformuleerd:

“Op De Bolder ga ik met plezier naar school. Ik doe ertoe en word gezien zoals ik ben. In een veilige omgeving speel en werk ik samen en blijf ik me ontwikkelen.”

Deze missie benadrukt vier belangrijke pijlers:
1. Plezier – leren met enthousiasme en emotie.
2. Gezien worden – erkenning van wie je bent.
3. Veilig samenwerken – een ondersteunende, vertrouwde leeromgeving.
4. Ontwikkeling – blijvende groei op eigen tempo.

Sbo de Bolder is een plek waar je ertoe doet en wordt gezien zoals je bent. Op Sbo De Bolder ervaar je elke dag weer dat je een nieuwe kans krijgt om te leren en te groeien. We versterken het zelfvertrouwen van onze leerlingen en geven elkaar niet op! In een veilige omgeving leren onze leerlingen samen leven, samen spelen, samen werken en samen leren en blijven zij zich ontwikkelen. De grondhouding van onze leerlingen is: **Ik ben oké, jij bent oké! Je mag er zijn zoals je bent** .

We herkennen, omarmen en respecteren de verschillen. Wij noemen dat de S van het speciaal basisonderwijs.

We stimuleren onze leerlingen zelf na te denken en eigen keuzes te maken om vervolgens verantwoordelijkheid te leren nemen. We leren hen met afspraken om te gaan en zich aan regels te houden. Tevens leren we onze leerlingen ook hun eigen mening te vormen en die van anderen te respecteren waardoor zij hun innerlijk kompas gaan vormen.

De kern van de ‘Why’ van Sbo de Bolder draait om het creëren van een omgeving waar ieder kind zich gewaardeerd voelt, veilig is en volop kan groeien.

4.3 Kernwaarden

De openbare identiteit van Sbo de Bolder heeft een grote rol in ons curriculum. Als openbare school weerspiegelt Sbo De Bolder de samenleving en erkennen we de pluriformiteit van onze leerlingen en hun ouders. We creëren ruimte voor verschillende culturen en overtuigingen en helpen leerlingen de meerwaarde van diversiteit te ontdekken. Hierdoor ontwikkelen zij een sterk zelfbewustzijn en innerlijk kompas en worden ze voorbereid op een inclusieve samenleving. Ook onze eigen normen en waarden spelen een belangrijke rol bij ons burgerschapsonderwijs.

We werken vanuit de onderstaande kernwaarden:

a. Veiligheid
Onze positieve ondersteunende omgeving die zich laat kenmerken door structuur, rust, voorspelbaarheid en heldere afspraken biedt onze leerlingen duidelijkheid en dus veiligheid. Door een optimale balans in het aanbod kunnen onze leerlingen groeien en ontdekken wie ze zijn en wat ze kunnen.

b. Plezier
Op De Bolder spannen we ons in om de sterke en minder sterke kanten van een leerling te leren kennen. Onze zienswijze hierbij is: Ik ben oké, jij bent oké! De relatie die wij met onze leerlingen opbouwen, leidt tot plezier en een intrinsieke motivatie om te leren. We hebben ons pedagogisch handelen hoog in het vaandel staan. We streven ernaar op het juiste moment het goede te doen, óók in de ogen van de leerlingen.

c. Diversiteit
De diversiteit binnen onze school stimuleert dat onze leerlingen van elkaar moeten willen leren. Het vraagt van ons dat we activiteiten aanbieden waarin leerlingen leren om onderling samen te werken en dat wij de voorwaarden hiervoor creëren.

d. Betrokken
Wij zijn betrokken en creëren vanuit die betrokkenheid elke dag nieuwe ontwikkelingskansen voor onze leerlingen. Wij geloven in hun groeimogelijkheden en hebben hier vertrouwen in: elke leerling kan groeien en ontwikkelstappen zetten! We spreken hen aan op hun kwaliteiten en dagen hen uit om het beste uit zichzelf te halen. We moedigen hen aan om te experimenteren en fouten te maken en om na vallen weer op te staan, door te zetten en ervan te leren.

e. Deskundigheid
Samen met onze leerlingen gaan wij de uitdaging aan om hen vanuit onze deskundigheid te ondersteunen en te begeleiden. We hebben hierbij hoge verwachtingen! Niet alleen van onze leerlingen, maar ook van onszelf. Met deze basishouding willen we de gelijke kansen voor onze leerlingen vergroten.

4.4 Schooleigen doelen

Vanuit onze missie, onze visie en onze kernwaarden hebben we de schooldoelen voor burgerschapsonderwijs vastgesteld. De doelen zijn gericht op kennis, vaardigheden en houding van de leerling.

Onze doelen zijn:

Domein: Democratische oefenplaats

Kerndoel 19A - De school geeft vorm aan de democratische oefenplaats.
Doelzin: De school stimuleert sociale en maatschappelijke competenties van leerlingen.
Wat we onze leerlingen, rekening houdend met onze leerlingpopulatie en de schoolomgeving, in 8 jaar in ieder geval willen meegeven: **Kennis:** • Ik weet wat een democratie is en hoe een democratische beslissing tot stand komt. • Ik weet welke Bolder-regels (gedragsregels) er binnen de school gelden. • Ik weet wie de vertrouwenspersonen op school zijn en wat hun rol is. **Vaardigheden:** • Ik kan de Bolder-regels in dagelijkse situaties toepassen. • Ik kan bijdragen aan een positieve en veilige sfeer door een ander te helpen. • Ik kan een conflict (onder begeleiding van een leerkracht) oplossen. **Houding:** • Ik toon respect voor medeleerlingen en leerkrachten, ook bij meningsverschillen. • In alle situaties is mijn grondhouding: "Ik ben oké, jij bent oké."

Domein: Samen leven in een democratische rechtsstaat (A)

Kerndoel 20: Democratische waarden
Doelzin 20A: De leerling redeneert over het belang over samenleven in een democratische rechtsstaat.
Wat we onze leerlingen, rekening houdend met onze leerlingpopulatie en de schoolomgeving, in 8 jaar in ieder geval willen meegeven? **Kennis:** • Ik weet wat begrippen als 'vrijheid van meningsuiting'; 'gelijkwaardigheid' en 'solidariteit' betekenen. • Ik weet waarom regels en afspraken belangrijk in een groep zijn. **Vaardigheden:** • Ik kan naar de mening van mijn klasgenootjes luisteren (ook als ik het er niet mee eens ben), daar begrip voor hebben, en deze mening meenemen in een besluit waar iedereen zich goed bij voelt. • Ik kan aan een klassengesprek deelnemen en durf te zeggen wat ik denk. **Houding:** • Ik accepteer dat anderen een andere mening hebben. • Ik probeer te begrijpen hoe de ander zich voelt. • Ik sta open voor het zoeken naar compromissen.

Domein: Samenleven in een democratische rechtsstaat (B)

Kerndoel 20: De leerling leert over samenleven in een democratische rechtsstaat.
Doelzin 20B: De leerling verkent hoe die kan omgaan met diversiteit in de samenleving.
Wat we onze leerlingen, rekening houdend met onze leerlingpopulatie en de schoolomgeving, in 8 jaar in ieder geval willen meegeven: **Kennis:** • Ik weet wat diversiteit in de samenleving betekent. • Ik weet wat culturele verschillen zijn en weet hier voorbeelden van te geven. • Ik weet welke verschillende religies of feestdagen, die in de klas aan bod zijn gekomen, er zijn. **Vaardigheden:** • Ik kan vragen aan klasgenoten over hun achtergrond of gewoonten stellen. • Ik kan met leerlingen van verschillende achtergronden samenwerken. **Houding:** • Ik sta open voor verschillen in uiterlijk, gewoonten en opvattingen. • Ik ben nieuwsgierig naar andere leefwijzen en overtuigingen en toon ik interesse hiernaar.

Domein: Vormgeven aan democratische betrokkenheid en maatschappelijke betrokkenheid (A)

Kerndoel 21: De leerling doet ervaringen op met democratische en maatschappelijke betrokkenheid.
Doelzin 21 A: De leerling verkent mogelijkheden om democratisch te handelen.
Wat willen we onze leerlingen, rekening houdend met onze leerlingpopulatie en de schoolomgeving, in 8 jaar in ieder geval meegeven? **Kennis:** • Ik weet wat een leerlingenraad/regering is, hoe deze tot stand komt, en wat de rol ervan is op school. • Ik weet dat ik een eigen stem heb en daarbij een behorend recht... het stemrecht. • Ik weet hoe een democratisch besluit tot stand komt. **Vaardigheden** • Ik kan naar de ander luisteren en de ander laten uitspreken. • Ik kan een idee of voorstel formuleren. • Ik kan een democratisch besluit nemen waarbij ik ook de mening van de minderheid meeneem en waarbij iedereen zich fijn voelt bij wat er wordt gekozen. **Houding:** • Ik voel me verantwoordelijk voor het verbeteren van de klas of school. • Ik neem anderen serieus in een overleg- of stemproces. • Ik toon bereidheid om naar verschillende meningen te luisteren en actief deel te nemen aan gezamenlijke beslissingen binnen de groep.

Domein: Vormgeven aan democratische en maatschappelijke betrokkenheid (B)

Kerndoel 21: De leerling doet ervaringen op met democratische en maatschappelijke betrokkenheid.

Doelzin 21 B: De leerling verkent verschillende mogelijkheden om bij te dragen aan de samenleving.

Wat willen we onze leerlingen, rekening houdend met onze leerlingpopulatie en de schoolomgeving, in 8 jaar in ieder geval meegeven?

Kennis:
- Ik weet wat vrijwilligerswerk is en kan hiervan enkele voorbeelden geven.
- Ik heb kennis van de regionale geschiedenis. (o.a. Planetarium, Martenahûs, kaatsen)
- Ik weet één of meerdere actuele maatschappelijke vraagstukken te benoemen (bijv. klimaatverandering).
- Ik weet wat duurzaamheid betekent en kan hiervan voorbeelden geven.

Vaardigheden:
- Ik neem minimaal 1x per schooljaar deel aan een door school gekozen maatschappelijke activiteit.
- Ik zet mij minimaal 1x per schooljaar in voor de omgeving rondom mijn school.
- Ik kan mijn afval scheiden.
- Ik kan vragen stellen over oorzaken en gevolgen van maatschappelijke problemen.

Houding:
- Ik toon betrokkenheid bij maatschappelijke thema’s zoals armoede of milieu.
- Ik laat zien dat ik mij verantwoordelijk voel voor mijn omgeving.
- Ik ben nieuwsgierig naar de wereld en wil begrijpen wat er speelt.
- Ik ben bereid me in te zetten voor een maatschappelijk doel dat me raakt.

5 Ons aanbod en onze aanpak

5.1 Onze aanpak

De standaard OP0, Basisvaardigheden, bevat de volgende indicator: De school heeft voor het onderwijs in de basisvaardigheden burgerschap een doelgericht en samenhangend curriculum dat past bij de kenmerken van de leerlingenpopulatie van de school. In dit hoofdstuk beschrijven we dit samenhangende aanbod.

In ons curriculum Burgerschap gaat het over de definitieve conceptkerndoelen van het SLO (opgeleverd in juli 2025) die gericht zijn op kennis, vaardigheden en ervaringen van de leerling. Wij zijn van mening dat de schoolcultuur een wezenlijke bijdrage kan leveren aan burgerschap, omdat school tussen 8:30 en 15:00 een oefenplaats is waarbinnen leerlingen gevormd worden tot zelfstandige jongeren die een bijdrage (gaan) leveren aan onze maatschappij. Ons hele onderwijs is in principe burgerschap. Het beschrijven van ons burgerschapsonderwijs heeft ons geholpen om niet alleen binnen de school te kijken, maar ook naar buiten.

Ten aanzien van Burgerschap onderscheiden wij drie “lijnen” (streams):

- We geven burgerschapsonderwijs via de methodes die we gebruiken, de Bolder-regels en ons pedagogisch klimaat waar we voor staan.
- We geven burgerschapsonderwijs via separate lessen burgerschap (direct gerelateerd aan onze visie, aan onze doelen/competenties en de basiswaarden).
- We geven burgerschapsonderwijs via aparte activiteiten burgerschap (direct gerelateerd aan onze visie en onze doelen/competenties en de basiswaarden).

De methode Kwink gebruiken we om ons burgerschapsonderwijs te geven. Gezien onze diverse leerlingpopulatie is er bewust voor gekozen om alle lessen te geven. Daarnaast gebruiken we Kwink ook als methode voor de lessen Sociaal Emotioneel. En tot slot zetten we Rots en Water lessen in. In onze cyclus geven we een les Burgerschap, een les Rots en Water en een les Sociaal emotioneel. Na drie weken begint de cyclus weer opnieuw. We nemen hierbij de vrijheid om wanneer dit gevraagd wordt aan te sluiten bij de actualiteit. Dit betekent ook dat we de volgorde van de lessen zelf bepalen.

5.2 Curriculum

We hebben een gestructureerd aanbod voor zowel de sociaal emotionele doelen van onze leerlingen als voor de maatschappelijke. Voor elk onderdeel van onze drieslag (kennis, vaardigheden en houding) hebben wij een aanbod wat we doelgericht in een drie - wekelijkse cyclus aanbieden. We hebben bewust voor deze aanpak gekozen, gezien de kenmerken van onze leerlingpopulatie. We doen dit met behulp van:

1. De Bolder-regels
2. Het pedagogisch klimaat
3. Rots en Water (Fysieke weerbaarheid)
4. Kwink Burgerschap (Maatschappelijke doelen)
5. Kwink (Sociaal Emotionele ontwikkeling)

1. De Bolder-regels
Leerlingen op de Bolder leren over de basiswaarden van de democratische rechtsstaat: vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit. Door onze leerlingen vroeg vertrouwd te maken met deze kernwaarden leggen we de basis voor actief burgerschap. De basiswaarden zijn (vaak onopgemerkt) ook verweven in een gewone schooldag.

Wanneer twee leerlingen samen mogen beslissen welk spel ze op het plein spelen, dan gaat het over gelijkheid/gelijkwaardigheid. Dit geldt bijvoorbeeld ook voor twee leerlingen die ruzie hebben en beiden hun eigen kant van het verhaal mogen vertellen.

Als een leerling zijn brood deelt met iemand die zijn brood is vergeten, dan gaat dit over solidariteit. En zelfs als de ene leerling de ander bij zijn toets laat spieken, is er sprake van solidariteit.

Wanneer een leerling tijdens de talentenmiddag zelf kiest om een lied te zingen of een schilderij te maken, dan is dit vrijheid. Een ander voorbeeld van vrijheid is als een leerling bij een hittegolf én een sneeuwstorm in korte broek naar school komt. De basiswaarden poppen in een dagelijkse schooldag overal op.

De basiswaarden zijn concreet en herkenbaar in de Bolder-regels en in de schoolcultuur

Op de Bolder hanteren we de zgn. Bolder-regels die zowel in de school als in de groep gelden en als een soort van kapstok fungeren waar we steeds naar verwijzen en gewenst gedrag aan ophangen. De Bolder-regels gelden in alle jaargroepen en worden in de eerste zes weken van het schooljaar in alle groepen aangeboden en gedurende het gehele schooljaar gehanteerd. Afspreken dat we de school en het plein netjes houden, is een vorm van solidariteit. Dat iedereen erbij hoort en er mag zijn, is vrijheid in de puurste vorm. En in de Bolder-regel dat iedereen naar elkaar luistert en elkaar helpt, zien we gelijkwaardigheid en solidariteit terug. De basiswaarden zijn verpakt in de Bolder-regels en dus een perfecte basis om de leerlingen bewust te maken van deze basiswaarden en om deze in hun dagelijkse leven te leren herkennen.

Een leerling in de Stern of Jol leert dan al dat solidariteit betekent dat je elkaar helpt als je struikelt op het schoolplein. Een leerling in bijvoorbeeld de Klipper of Schouw kan vertellen hoe vrijheid een plekje heeft in de klas, doordat iedereen over hobby’s kan vertellen en niemand elkaar uitlacht. En een leerling uit de Sloep of ’t Skûtsje, die bijna van school gaat, weet al heel goed dat iedereen gelijkwaardig is, ook al is misschien niet iedereen je beste vriend.

- Bolder-regel 1: We houden de school en het plein netjes. (Solidariteit)
- Bolder-regel 2: Iedereen hoort erbij en mag er zijn. (Vrijheid, Gelijkwaardigheid)
- Bolder-regel 3: We luisteren naar elkaar en helpen elkaar. (Gelijkwaardigheid, Solidariteit)
- Bolder-regel 4: Ruzie lossen we op en maken we goed. (Gelijkwaardigheid)
- Bolder-regel 5: Je bent verantwoordelijk voor je eigen gedrag. (Vrijheid)
- Bolder-regel 6: We zijn aardig voor elkaar. (Solidariteit)

Zo worden die basiswaarden ineens hele concrete en laagdrempelige termen, die onze leerlingen vanaf jongs af aan al meekrijgen en als basisvoorwaarden gaan zien om samen te leven.

2. Pedagogisch klimaat
Wij hebben ons pedagogisch klimaat hoog in het vaandel staan. Op Sbo de Bolder streven we naar een schoolklimaat waarin veiligheid, diversiteit, betrokkenheid, deskundigheid, plezier en identiteit centraal staan. Ons doel is om een stimulerende en inclusieve leeromgeving te creëren waarin iedere leerling zich optimaal kan ontwikkelen. We bieden:

Sensitiviteit en responsiviteit: We voelen aan wat onze leerlingen nodig hebben en reageren hierop op het juiste moment en op de juiste manier. We benoemen en duiden voorbeeldgedrag.

Structuur: Een voorspelbare, gestructureerde omgeving geeft leerlingen houvast en een veilig gevoel. Heldere regels, routines en een doordachte indeling van tijd en ruimte dragen hieraan bij.

Acceptatie en respect: We accepteren ieder kind zoals het is en bieden een warme, veilige omgeving. We tonen respect en verwachten dit ook van onze leerlingen, zowel naar elkaar als naar ons.

Bemoedigende hulpverlening: Leren gaat met vallen en opstaan. We werken vanuit succeservaringen en sluiten aan bij wat leerlingen al kunnen. Dit vergroot hun zelfvertrouwen en stimuleert groei, zowel cognitief als sociaal-emotioneel.

Eigen verantwoordelijkheid: Leerlingen leren stap voor stap verantwoordelijkheid te nemen voor hun werk, gedrag en samenwerking. Ze ontwikkelen zelfstandigheid en probleemoplossend vermogen.

Veiligheid: Een positieve, gestructureerde leeromgeving biedt de basis voor veiligheid. Duidelijke gedragsregels, ondersteund door ons beloningssysteem 'Boldercoins', zorgen voor een prettige en respectvolle sfeer op school. We organiseren samenwerkingsoefeningen.

En tot slot organiseren we samenwerkingsoefeningen, creëren we oefenmomenten waarin aandacht wordt besteed aan conflicthantering en werken we veelal met picto's vanwege de beperkte taalvaardigheid van onze leerlingen.

3. Rots & Water (Fysieke weerbaarheid)
De grootste gemeenschappelijke deler van onze leerlingen is dat zij allemaal faalervaringen in het regulier onderwijs hebben opgedaan en als gevolg hiervan een negatief zelfbeeld hebben ontwikkeld. Om ervoor te zorgen dat onze leerlingen weer stevig in hun schoenen komen te staan en weerbaarder worden, begeleiden wij hen met behulp van onze Rots & Water aanpak.

Dit fysieke programma leert hen op een adequate manier voor zichzelf op te komen. Rots & Water vertaalt sociaal emotionele ontwikkeling naar het lichaam en gedrag en dit werkt goed voor onze leerlingen want:

1. Veel van onze leerlingen leren beter door te doen dan door te praten. De lichamelijke oefeningen maken leren concreet en helpen onze leerlingen emoties te herkennen en te reguleren.
2.Het zelfvertrouwen en de weerbaarheid van onze leerlingen wordt door de lessen versterkt. Ze leren stevig staan (rots) en open te zijn voor samenwerking (water) Dit helpt bij pestgedrag, groepsdruk of onzekerheid.
3. Veel van onze leerlingen vinden het lastig om hun gedrag te sturen. De oefeningen helpen hen om eerst te voelen en denken, voor ze doen.
4. De lessen bevorderen sociale vaardigheden en respectvol gedrag. De leerlingen worden getraind in communicatie, grenzen aangeven en conflicten op een gezonde manier oplossen.
5. Het Rots & Water programma biedt structuur, veiligheid en erkenning. Dit is voor alle kinderen belangrijk en zeker voor kinderen met ingrijpende ervaringen.

Er is een doorgaande lijn binnen de school. In alle jaargroepen worden in een schooljaar in ieder geval tien lessen aangeboden met dezelfde thema's. Deze afgestemde lessenserie zijn met veel zorgvuldigheid samengesteld door de kwaliteitskring burgerschap.

Les	Groep 1, 2 en 3	Groep 4, 5 en 6	Groep 7 en 8
1.	Rots en Watergroet Stevig staan	Rots en Watergroet Stevig staan	Rots en Watergroet Stevig staan
2.	Stevig staan	Stevig staan	Stevig staan
3.	Samenwerken	Samenwerken	Stevig staan
4.	Samenwerken	Ademkracht	Ademkracht en stevig staan
5.	Ademkracht	Droog stoten	Droog stoten
6.	Stoten en afweren	Afweren	Afweren
7.	Lichaamstaal en grenzen aangeven	Grenzen aangeven	Grenzen aangeven
8.	Intuïtie	Intuïtie	Focussen en oogcontact
9.	Zelfvertrouwen en oogcontact	Zelfvertrouwen	Lichaamstaal
10.	Focussen en oogcontact	Focussen en oogcontact	Mentale kracht: concentratie, visualisatie, zelfvertrouwen
11.			Focussen en oogcontact maken.

4. Kwink burgerschap (maatschappelijke doelen) en Kwink sociaal emotioneel (emotionele ontwikkeling)
De leerlingen die onze school bezoeken zijn erg divers vanwege hun verschillende zeer uiteenlopende achtergronden en zijn allemaal kind. We kiezen er dan ook bewust voor om alle lessen burgerschap van Kwink aan te bieden, waarbij er op basis van onze doelgroep en actualiteit accenten worden gelegd.

Domein: Democratische oefenplaats
Kerndoel 19: De school geeft vorm aan de democratische oefenplaats.

Doelzin 19A: De school stimuleert sociale en maatschappelijke competenties van leerlingen	**Tussendoelen en einddoelen groep 7/8 (SLO)**	**Aanbod Methode/bron/projecten/activiteiten**
groep 1/2		**Onderbouwd** Zie bijlage burgerschapsdoelen Onderbouwd.
groep 3/4	Ik leer dat iedereen anders is en hetzelfde mag.	**Kwink groep 1,2,3** Les 3 - Anders zijn, hetzelfde mogen.
groep 5/6	Ik leer dat iedereen verschillend is maar gelijkwaardig.	**Kwink groep 4,5,6** Les 3 - Iedereen is anders en gelijkwaardig.
groep 7/8	**Kennis:** • Ik weet wat een democratie is en hoe een democratische beslissing tot stand komt. • Ik weet welke Bolder-regels (gedragsregels) er binnen de school gelden. • Ik weet wie de vertrouwenspersonen op school zijn en wat hun rol is. **Vaardigheden:** • Ik kan de Bolder-regels in dagelijkse situaties toepassen. • Ik kan bijdragen aan een positieve en veilige sfeer door een ander te helpen. • Ik kan een conflict (onder begeleiding van een leerkracht) oplossen. **Houding:** • Ik toon respect voor medeleerlingen en leerkrachten, ook bij meningsverschillen. • In alle situaties is mijn grondhouding: "Ik ben oké, jij bent oké."	**Kwink groep 7,8** Les 3 - Gelijke behandeling: Ik weet wat gelijke behandeling van mensen en discriminatie betekent.

Domein: Samenleven in een democratische rechtsstaat
Kerndoel 20: De leerling leert over samenleven in een democratische rechtsstaat.
Onze leerlingen ontwikkelen een moreel kompas doordat ze zich bewust zijn van het feit dat ze altijd een keuze en een stem hebben. Die stem doet ertoe. Om de kinderen hier ervaring mee te laten opdoen, bestaat binnen de school de leerlingenraad. Vanaf groep 5 vinden er verkiezingen plaats en leren de kinderen campagne te voeren, een mening te vormen en hun stem uit te brengen. Zo leren we hen de grondbeginselen van een democratie.

Doelzin 20A: De leerling redeneert over het belang van basiswaarden van de democratische rechtsstaat	**Tussendoelen en einddoelen groep 7/8 (SLO)**	**Aanbod** **Methode/bron/projecten/activiteiten**
Groep 1/2		**Onderbouwd** Zie bijlage burgerschapdoelen Onderbouwd.
Groep 3/4	Ik leer dat iedereen recht heeft op een zo gezond mogelijk leven. Ik leer dat ook een leider zich aan regels moet houden. Ik weet dat ieder kind recht heeft op onderwijs en ik kan iets vertellen over hoe onderwijs is georganiseerd. Ik weet dat de wereld groter is dan wat ik om me heen zie. Ik ontdek welke rol apparaten en technologie in mijn leven spelen. Ik weet wat de politie doet en wat de rol van de rechter is. Ik weet wie mij helpt om veilig te zijn.	**Kwink groep 1,2,3** Les 1- Hulp nodig? Les 2- Wie is de baas? Les 4 - Iedereen naar school: Les 10- Hoe groot is jouw wereld? Les 11- Technologisch burgerschap. Les 12- Politie en rechten. Les 14- Veiligheid.

Groep 5/6	Ik weet dat er regels zijn om mijn rechten en die van een ander te beschermen. Ik weet hoe democratische besluitvorming werkt en kan beslissingen op een democratische manier nemen. Ik ontdek dat ik mensenrechten altijd overal tegenkom en dat ze voor iedereen gelden. Ik weet dat mensen verschillende redenen hebben om naar andere landen te gaan. Ik ontdek welke invloed slimme apparaten en technologie op mijn leven hebben. Ik ontdek hoe onze rechtspraak werkt. Ik weet bij wie ik terecht kan als het onveilig is.	**Kwink groep 4,5,6** Les 1- Regels en rechten. Les 2- Wie heeft het hier voor het zeggen? Les 4- Mensenrechten, altijd en overal. Les 10- Een plek voor iedereen. Les 11- Technologisch burgerschap. Les 12- Rechtspraak. Les 14- Veiligheid.
Groep 7/8	**Kennis:** • Ik weet wat begrippen als 'vrijheid van meningsuiting', 'gelijkwaardigheid' en 'solidariteit' betekenen. • Ik weet waarom regels en afspraken belangrijk in een groep zijn. **Vaardigheden:** • Ik kan naar de mening van mijn klasgenootjes luisteren (ook als ik het er niet mee eens ben), daar begrip voor hebben, en deze mening meenemen in een besluit waar iedereen zich goed bij voelt. • Ik kan aan een klassengesprek deelnemen en durf te zeggen wat ik denk. **Houding:** • Ik accepteer dat anderen een andere mening hebben. • Ik probeer te begrijpen hoe de ander zich voelt. • Ik sta open voor het zoeken naar compromissen.	**Kwink groep 7,8** Les 1- Mensenrechten zijn nodig: Ik weet wat mensen nodig hebben om veilig en in vrijheid te leven en dat er rechten zijn om dit mogelijk te maken. Les 2- Onze democratische rechtstaat: Ik weet hoe goed kunnen discussiëren ertoe bijdraagt om in een democratische rechtstaat verantwoorde beslissingen te nemen waarbij ook het recht van de minderheid wordt gerespecteerd. Les 10- Gedwongen migratie: Ik begrijp dat mensen rechten hebben als zij noodgedwongen naar een ander land vertrekken. Les 11- Technologisch burgerschap: Ik ontdek welke invloed technologie heeft op mij en de samenleving, welke kritische vragen ik daarbij kan stellen en welke keuzes ik kan maken. Les 12- Rechtspraak: Ik weet welke rollen ons rechtssysteem heeft en waarom die nodig zijn. Les 14- Veiligheid : Ik weet bij wie ik terechtkan bij onveiligheid.

Doelzin 20B: De leerling verkent hoe die om kan gaan met diversiteit in de samenleving	**Tussendoelen en einddoelen groep 7/8 (SLO)**	**Aanbod Methode/bron/projecten/activiteiten**
Groep 1/2		**Onderbouwd** Zie bijlage burgerschapdoelen Onderbouwd.
Groep 3/4	Ik leer dat iedereen anders is en hetzelfde mag. Ik weet wat racisme is. Ik weet dat iedereen zichzelf mag zijn.	**Kwink groep 1,2,3** Les 3- Anders zijn, hetzelfde mogen. Les 7- Racisme. Les 13- Gender.
Groep 5/6	Ik leer dat iedereen verschillend is maar gelijkwaardig. Ik weet wat racisme is en hoe ik ermee te maken heb. Ik leer dat je het recht hebt om te zijn wie je bent en dit ook uit te dragen.	**Kwink groep 4,5,6** Les 3- Iedereen is anders en gelijkwaardig. Les 7- Racisme. Les 13 - Genderdiversiteit.

Groep 7/8	**Kennis:** • Ik weet wat diversiteit in de samenleving betekent. • Ik weet wat culturele verschillen zijn en weet hier voorbeelden van te geven. • Ik weet welke verschillende religies of feestdagen die in de klas aan bod zijn gekomen er zijn. **Vaardigheden:** • Ik kan vragen aan klasgenoten over hun achtergrond of gewoonten stellen. • Ik kan met leerlingen van verschillende achtergronden samenwerken. **Houding:** • Ik sta open voor verschillen in uiterlijk, gewoonten en opvattingen. • Ik ben nieuwsgierig naar andere leefwijzen en overtuigingen en toon ik interesse hiernaar.	**Kwink groep 7, 8** Les 3- Gelijke behandeling: Ik weet wat gelijke behandeling van mensen en discriminatie betekent. Les 7- Vooroordelen en racisme: Ik weet dat vooroordelen tot racisme kunnen leiden. Les 13- Genderdiversiteit: Ik weet dat seksuele voorkeur en hoe iemand zich in diens lichaam voelt voor iedereen anders kan zijn.

Domein: Vormgeven aan democratische en maatschappelijke betrokkenheid.
Kerndoel 21: De leerling doet ervaringen op met democratische en maatschappelijke betrokkenheid.

Alle leerlingen nemen jaarlijks deel aan een activiteit waarmee zij zich bewust worden van hun maatschappelijke betrokkenheid (milieu aspect, we doen iets voor de gemeenschap).

Doelzin 21A: De leerling verkent mogelijkheden om democratisch te handelen	**Tussendoelen en einddoelen groep 7/8 (SLO)**	**Aanbod** **Methode/bron/projecten/activiteiten**
Groep 1/2		**Onderbouwd** Zie bijlage burgerschapdoelen Onderbouwd.

Groep 3/4	Ik leer dat ook een leider zich aan regels moet houden. Ik weet dat ik mag zeggen wat ik vind.	**Kwink groep 1,2,3** Les 2- Wie is de baas? Les 8- Verkiezingen.
Groep 5/6	Ik weet hoe democratische besluitvorming werkt en kan beslissingen op een democratische manier nemen. Ik weet dat mijn mening telt.	**Kwink groep 4,5,6** Les 2- Wie heeft het hier voor het zeggen Les 8- Verkiezingen.
Groep 7/8	**Kennis:** • Ik weet wat een leerlingenraad/regering is, hoe deze tot stand komt, en wat de rol ervan is op school. • Ik weet dat ik een eigen stem heb en daarbij een behorend recht... stemrecht. • Ik weet hoe een democratisch besluit tot stand komt. **Vaardigheden:** • Ik kan naar de ander luisteren en de ander laten uitspreken. • Ik kan een idee of voorstel formuleren. • Ik kan een democratisch besluit nemen waarbij ik ook de mening van de minderheid meeneem en waarbij iedereen zich fijn voelt bij wat er wordt gekozen. **Houding:** • Ik voel me verantwoordelijk voor het verbeteren van de klas of school. • Ik neem anderen serieus in een overleg- of stemproces. • Ik toon bereidheid om naar verschillende meningen te luisteren en actief deel te nemen aan gezamenlijke beslissingen binnen de groep.	**Kwink groep 7,8** Les 2- Onze democratische rechtstaat Ik weet hoe goed kunnen discussiëren ertoe bijdraagt om in een democratische rechtstaat verantwoorde beslissingen te nemen waarbij ook het recht van de minderheid wordt gerespecteerd. Les 8- Verkiezingen: Ik weet dat mijn stem meetelt

Doelzin 21B: De leerling verkent mogelijkheden om bij te dragen aan de samenleving	**Tussendoelen en einddoelen groep 7/8 (SLO)**	**Aanbod Methode/bron/projecten/activiteiten**
Groep 1/2		**Onderbouwd** Zie bijlage burgerschapdoelen Onderbouwd.
Groep 3/4	Ik leer dat iedereen recht heeft op een zo gezond mogelijk leven. Ik weet dat we samen moeten zorgen voor een schone wereld. Ik weet dat de wereld groter is dan wat ik om me heen zie. Ik weet wat de politie doet en wat de rol van de rechter is. Ik weet dat er verschillende gezinnen zijn. Ik ontdek dat ik keuzes kan maken bij het kijken naar filmpjes. Ik weet dat de wereld groter is dan wat ik om me heen zie. Ik weet dat iedereen zichzelf mag zijn.	**Kwink groep 1,2,3** Les 1- Hulp nodig? Les 5- Houd het schoon. Les 10- Hoe groot is jouw wereld? Les 12- Politie en rechten. Les 6- Het gezin. Les 9- Mediawijsheid. Les 10- Hoe groot is jouw wereld? Les 13- Gender.

Groep 5/6	Ik weet dat er regels zijn om mijn rechten en die van een ander te beschermen. Ik weet dat ik recht heb op een schone schoolomgeving en verken hoe ik daar zelf verantwoordelijk voor ben. Ik weet dat mensen verschillende redenen hebben om naar andere landen te gaan. Ik ontdek hoe onze rechtspraak werkt. Ik ontdek hoe mijn gezin invloed heeft op wie ik ben in de samenleving. Ik denk na voordat ik reageer op berichten. Ik weet dat mensen verschillende redenen hebben om naar andere landen te gaan. Ik leer dat je het recht hebt om te zijn wie je bent en dit ook uit te dragen.	**Kwink groep 4,5,6** Les 1- Regels en rechten. Les 5- Een schone leefomgeving. Les 10- Een plek voor iedereen. Les 12- Rechtspraak. Les 6- Bij ons thuis. Les 9- Mediawijsheid. Les 10- Een plek voor iedereen. Les 13 - Genderdiversiteit.

Groep 7/8	**Kennis:** • Ik weet wat vrijwilligerswerk is en kan hiervan enkele voorbeelden geven. • Ik heb kennis van de regionale geschiedenis. (o.a. Planetarium, Martenahûs, kaatsen) • Ik weet een of meerdere actuele maatschappelijk vraagstukken te benoemen (bijv. klimaatverandering). • Ik weet wat duurzaamheid betekent en kan hiervan voorbeelden geven. **Vaardigheden:** • Ik neem minimaal 1x per schooljaar deel aan een door school gekozen maatschappelijke activiteit. • Ik zet mij minimaal 1x per schooljaar in voor de omgeving rondom mijn school. • Ik kan mijn afval scheiden. • Ik kan vragen stellen over oorzaken en gevolgen van maatschappelijke problemen. **Houding:** • Ik toon betrokkenheid bij maatschappelijke thema's zoals armoede of milieu. • Ik laat zien dat ik mij verantwoordelijk voel voor mijn omgeving. • Ik ben nieuwsgierig naar de wereld en wil begrijpen wat er speelt. • Ik ben bereid me in te zetten voor een maatschappelijk doel dat me raakt.	**Kwink groep 7,8** Les 1- Mensenrechten zijn nodig: Ik weet wat mensen nodig hebben om veilig en in vrijheid te leven en dat er rechten zijn om dit mogelijk te maken. Les 5-Verantwoordelijkheid voor je leefomgeving: Ik laat zien dat ik me verantwoordelijk voel voor een duurzame leefomgeving. Les 10- Gedwongen migratie : Ik begrijp dat mensen rechten hebben als zij noodgedwongen naar een ander land vertrekken. Les 12- Rechtspraak Ik weet welke rollen ons rechtssysteem heeft en waarom die nodig zijn. Les 4- Mediawijs: Ik kan mijn privacy en veiligheid op het internet zo goed mogelijk bewaken. Les 6- Van huis uit: Ik ontdek dat mijn gezin invloed heeft op wie ik ben en hoe ik mij in de samenleving gedraag. Les 9- Mediawijs: Ik ontdek de effecten van onware berichtgeving en kan kritisch omgaan om onware (online) informatie. Les 10- Gedwongen migratie: Ik begrijp dat mensen rechten hebben als zij noodgedwongen naar een ander land vertrekken. Les 13 - Genderdiversiteit: Ik weet dat seksuele voorkeur en hoe iemand zich in diens lichaam voelt voor iedereen anders kan zijn.

6 Kwaliteitscultuur

6.1 Cultuur en structuur

Onze school heeft een visie en doelen vastgesteld voor goed burgerschapsonderwijs. Vanzelfsprekend is het noodzakelijk dat de leraren de doelen realiseren. Dat gaat niet vanzelf. Daarom hebben wij een kwaliteitscultuur en –structuur ingericht die ondersteunend is aan het burgerschapsonderwijs.

De schoolleiding zorgt in samenspraak met de kwaliteitskring burgerschap ervoor, dat de visie en de doelen bekend zijn en dat de leraren uitvoering geven aan de door de school gestelde doelen. De directeur heeft vier keer per jaar een overleg met de voorzitters van de verschillende kwaliteitskringen binnen de school. Dus ook met de voorzitter van de kwaliteitskring burgerschap en sociaal emotioneel. Na dit overleg vindt er altijd een inhoudelijk teamoverleg plaats met behulp van de 4 D's. De 4 D's staan voor data, duiden, doelen, doen. In dit overleg wordt eerst altijd gekeken naar hoe de situatie er nu uitziet (data). Daarna gaan we kijken naar als dit nu het verhaal is wat wordt dan onze volgende stap (duiden). De derde stap is dan: welke doelen kunnen we hierbij bedenken en tot slot gaan we het doen. De eerst volgende bijeenkomst begint dan weer bij data. In principe kun je ook spreken van een PCDA cyclus.

De kwaliteitskringen hebben mandaat om scholing voor te stellen die zij nodig achten. Ons team werkt dus planmatig samen om op een correcte wijze vorm te geven aan burgerschapsonderwijs. Waar nodig en mogelijk betrekken wij externe deskundigen, ouders en/of leerlingen bij onze gezamenlijke leer- en verbeteractiviteiten.

Van belang is, dat ons doelgerichte en samenhangende curriculum is beschreven, maar dat e.e.a. niet in beton is gegoten. De actualiteit speelt een belangrijke rol. Actuele gebeurtenissen kunnen leiden tot een aanpassing van de lessen in het curriculum.

6.2 Professionalisering

Alle leden van het team zijn op de hoogte van de schoolvisie op burgerschap. Deze visie wordt actief uitgedragen en ondersteund met voorbeeldgedrag. De leraren zijn bekwaam om burgerschapsonderwijs te geven. Daar waar nodig kunnen leraren hun bekwaamheid verder ontwikkelen door het volgen van nascholing, cursussen, collegiale consultatie etc. Dit staat beschreven in het scholingsplan wat jaarlijks in de gesprekkencyclus aan de orde komt.

6.3 Specialismen

Kwaliteitskring burgerschap

Onze school beschikt over een kwaliteitskring burgerschap. Deze kring heeft als taak om op de hoogte van de actuele ontwikkelingen m.b.t. burgerschap te zijn. Zij informeert het team vier keer per jaar over ontwikkelingen op het terrein van burgerschap. Daarnaast bepaalt de kring de thema’s voor het onderdeel *Maatschappelijke vraagstukken* en draagt er zorg voor, dat het team op de hoogte is van de mogelijkheden die de thema’s bieden.

Gedragsspecialist

In het kader van de sociale ontwikkeling heeft onze school een gedragspecialist, in de vorm van een orthopedagoog die bij gedragsproblemen gebruik kan maken van het totale netwerk van ketenpartners, en ondersteuning en hulp kan vragen aan bijvoorbeeld experts, de wijkagent of het SWV.

7 Kwaliteitszorg

7.1 Algemeen

Onze school zorgt ervoor dat de randvoorwaarden voor goed burgerschapsonderwijs op orde zijn. De school evalueert regelmatig de kwaliteit en resultaten van het burgerschapsonderwijs. De directeur volgt of de afspraken over burgerschapsonderwijs worden nagekomen en spreekt mensen aan als dat niet zo is. We leven onze visie op burgerschap voor en dragen die actief uit.

De school heeft voldoende middelen (tijd,materiaal,geld) om het burgerschapsonderwijs dat we willen vorm te geven.

Ons bestuur heeft inzicht in het burgerschapsonderwijs en de resultaten daarvan, zorgt voor de voorwaarden om de kwaliteit te bewaken en verbeteren en ziet erop toe dat de benodigde acties succesvol worden uitgevoerd.

7.2 Monitoring, toetsing en evaluaties

Onder kwaliteitszorg verstaan we het vaststellen en realiseren van onze doelen, het meten of onze doelen in voldoende mate zijn bereikt en tenslotte het borgen of verbeteren van onze kwaliteit. In dit document hebben we onze missie, onze visie, onze kernwaarden en onze doelen voor burgerschap vastgesteld. We hebben in dit document tevens vermeld op welke wijze we zorgdragen voor een cultuur en oefenplaats waarin de basiswaarden centraal staan. In het schooljaarplan/schooljaarverslag en de schoolgids leggen we verantwoording af over onze activiteiten met betrekking tot burgerschap.

We beschikken over een aantal vragenlijsten om bepaalde aspecten van burgerschap te meten. Dit zijn:

Wat	**Wie**	**Wanneer**
Meting Basiskwaliteit (MIjnSchoolplan)	Directeur	1 x per twee jaar - april
Quick Scan Burgerschap (WMKPO)	Team	1 x per vier jaar - april
Schooldiagnose ijkpunten Burgerschap (WMKPO)	MT	1 x per jaar - april
Afname vragenlijst Burgerschap Leerlingen (WMKPO)	Directeur	1 x per jaar - april
Afname Sociaal Emotioneel (LIB)	KC-er	2 x per jaar
Afname Vragenlijst Veiligheid Leerlingen (Vensters) groep 6,7 en 8	KC-er	1 x per jaar - april
Dialoog met bestuur en MR	Directeur	Mei
Burgerschap en jaarplan	Directeur	Juli
Burgerschap en schoolgids	Directeur	Juli
Vaststellen van maatschappelijke vraagstukken	Kwaliteitskring Burgerschap	Juni
Evaluatie van het beleidsstuk (1x per jr)	Directeur en Kwaliteitskring Burgerschap	Juni
Invullen van het curriculum	Leerkrachten	Cursusjaar
Evaluatie Burgerschap	Team	Juni

We meten de kwaliteit van ons burgerschapsonderwijs op de volgende wijze:

1. Om te checken of het beleidsplan up to date is, nemen we alle onderdelen af van de:

- Quick Scan Burgerschap Team (1 x per vier jaar)
- Schooldiagnose ijkpunten voor goed burgerschapsonderwijs MT (1 x per jaar)

2. We meten de veiligheid van onze leerlingen door middel van de:

- Vragenlijst Veiligheid Leerlingen (groep 6 t/m 8) Vensters (jaarlijks in maart)

3a. Wat we van leerlingen willen weten: identiteit - samen/verschil daarvoor meten we de :

- Vragenlijsten Sociaal Emotioneel LIB (november en maart)

3b. De democratische vaardigheden van onze leerlingen meten we met de:

- Vragenlijst burgerschap WMKPO (1x per jaar) en eventueel maatschappelijke vraagstukken

4. Wat er op schoolniveau te evalueren valt en hoe we bespreken we met intern begeleider, de orthopedagoog en directie op bouwniveau.

De uitkomsten worden besproken en meegenomen in de plan-do-check-act cyclus (Data-Duiden-Doelen-Doen).

7.3 Publieke verantwoording

In het Onderzoekskader (2021) van de Inspectie van het Onderwijs staat SKA3: Evaluatie, verantwoording en dialoog. In dat kader evalueren we jaarlijks het thema **Burgerschap** onder leiding van de werkgroep **Burgerschap**. In het kader van ‘dialoog’ bespreken we de uitkomsten van zelfevaluaties, vragenlijsten (zie Kwaliteitszorg), onze analyses en de voorgenomen acties met ons bestuur en de MR. In ons jaarplan en onze schoolgids leggen we verantwoording af over onze activiteiten met betrekking tot burgerschap. Het jaarplan en de schoolgids worden gepubliceerd op onze website. Daardoor is al de informatie beschikbaar voor alle ouders/verzorgers van de school.

In het schoolplan en de schoolgids hebben we onze missie, visie en doelen opgenomen. In het schoolplan staat ook vermeld hoe we zorgdragen voor een kwaliteitscultuur en een oefenplaats waarin de basiswaarden centraal staan. Tenslotte geeft het schoolplan inzicht in de monitoring van burgerschap, informatie over de ondersteuning en facilitering van de leraren en de actiepunten voor de komende jaren. In de schoolgids geven we de uitslagen van metingen (op hoofdlijnen), de actiepunten naar aanleiding van de metingen en de evaluatie van de uitgevoerde actiepunten.

7.4 Slotwoord

Dit document is een zgn. groeidocument. Het wordt jaarlijks geëvalueerd en daar waar nodig bijgesteld.

"Burgerschap leer je niet uit een boek, je leert het door te doen!" (gebaseerd op het gedachtengoed van J.Dewey)

8 Activiteitenoverzicht van de school

8.1 Bijlage: Overzicht van extra activiteiten die we al doen en activiteiten die we de komende jaren willen gaan uitbouwen.

Wij ontwikkelen **Burgerschap** via onze methodes, met behulp van specifieke lessen, maar ook via een flink aantal meer losse activiteiten. Deze activiteiten zijn wel gekoppeld aan (o.a.) onze schooldoelen. Daardoor zorgen wij voor doelgerichtheid en samenhang.

Dit doen we al:	In groep:	Periode: 1) zomer-herfst 2) herfst - kerst 3) kerst-voorjaar 4) voorjaar - mei 5) mei - zomer	Dit sluit met name aan bij kerndoel:
Aanleren van de Bolderregels	1-8	1	19
Herhalen van de Bolderregels	1-8	3	19
Borgen van de Bolderregels en gekoppeld aan boldercoins	1-8	2-5	19
Positief gedrag wordt beloond.	1-8	1-5	19
Vertrouwenspersonen doen een rondje langs de groepen en maken zich bekend bij de kinderen.	5-8	1,3	19, 20B,21B
Leerlingenraad ideeën ophalen, geleid door voorzitter van de MR, verkiezingen organiseren, gesprekken met directie. Kinderen die zich verkiesbaar stellen mogen een affiche maken, aanplakbiljetten, koppelen aan creales (hoe ziet zo'n poster er nu uit?) • Eerste vergadering (MR) • Verkiezingen: (verkiesbaar stellen, affiche, campagne voeren (programma), verkiezingen, uitslag. • Installeren lln-raad	5-8	1 (verkiezingen) 2-5 mln-raad is actief volgens schema 1 1 2	19,20 en 21 19,20A 19,20A 19,20A
Leerkrachten zijn actief in het uitdragen van de grondhouding : "Ik ben oké, jij bent oké."	1-8	1-5	19
Rots en Water lessen	1-8	1-5	19
Nieuwsbegrip Begrijpend lezen	5-8	1-5	20-21
• Koekeloere • Huisje, Boompje, Beestje	1,2	1-5	19,20, 21

• Pats, boem, kledder • Leesdas. Lettervos, Boekentas • Huisje, Boompje, Beestje • Rekenverhalen • De boterhamshow	3	1-5	19,20, 21
• Klokhuis	4	1-5	19,20, 21
• Klokhuis • Proefkeuken • Steken en prikken	5	1-5	19,20, 21
• Overblijf tv • Studio Snugger • Klokhuis	6	1-5	19,20, 21
• Jeugdjournaal, inclusief bespreken stelling van de dag. • De dag van vandaag	7	1-5	19,20, 21
• Jeugdjournaal, inclusief bespreken stelling van de dag. • NPO series	8	1-5	19,20, 21
Kinderboekenweek	1-8	1	19, 20,21
Seksuele voorlichting	8	4	20B
Sport heroes	1-8	1-5	21B
G-voetbaltoernooi in Heerenveen	7-8	4	20B,21B
Landelijke verkiezingen	7,8	1,4	20A
Goede doelen actie op de Kerstfair. (chocomelk)	1-8	2	21B
Sponsorloop (1 x per jaar jaar op Koningsdag)	1-8	4	21B
Deelname Waadzinnig: beeld van de regionale geschiedenis	1-8	1-5	21B
Open podium	1-8	1-5	21B
Altijd hoor- en wederhoor	1-8	1-5	19,20A,21A
Klassengesprekken over actualiteit of als er iets is gebeurd	1-8	1-5	19,20,21
Afval scheiden (Himmelwike)	1-8	1-5	21B
Dit doen we al, maar kunnen we met een kleine aanpassing betekenisvoller maken:			
Afspraken inzet Bolder-regels, belonen (PBS)	1-8	1-5	21B
Ouders betrekken bij de Bolderregels	1-8	1-5	19,21B
Dag van vandaag (planning / rooster….wie wat en wanneer!!!)	5-8	1-5	20B-21B
Dit willen we extra gaan doen om ons aanbod dekkend te krijgen:			
In de week tegen het pesten (nov.): extra beloning op iedereen hoort erbij en mag er zijn (traktatie vanuit de directie).	1-8	2	19, 20B,21B
Voorlezen uit een aan burgerschap gerelateerd boek.	1-8	1-5	19-21B

Internationale dagen in het jaar activiteiten op school aan koppelen. Met elkaar kijken hoe we meer aandacht gaan besteden aan diversiteit (hapjes maken, verhaal laten vertellen door onze eigen ouders, aandacht besteden aan de andere culturele feesten, Suikerfeest, Paasfeest enz.).	1-8	1-5	20B
Bezoek aan het gemeentehuis plannen in combinatie met spel: Pro Demos (Eens in de twee jaar).	7-8	1-5	20A
Deelnemen aan de Week van de media wijsheid.	5-8	2	20A
Vanuit de principes van Deep Democracy met de kinderen aan de slag.	1-8	1-5	20A
Wandeling door het stadscentrum.	7-8	4	21B
Afval opruimen (Himmeldei).	1-8	4	21B
Elke groep heeft een jaarlijks terugkerende activiteit bedacht om aan de maatschappelijke betrokkenheid te werken en deze wordt opgenomen in de jaarkalender.	1-8	1-5	20B-21B